

MUZEJSKI VJESNIK 15

MUZEJSKI VJESNIK

GLASILO MUZEJA SJEVEROZAPADNE HRVATSKE

Bjelovar, Čakovec, Čazma, Grabrovnica, Kalinovac, Koprivnica, Križevci, Kumrovac, Kutina, Sesvete, Sveti Ivan Zelina, Trakošćan, Varaždin, Varaždinske toplice, Veliki Tabor, Virje.

Broj 15/1992

Godina XV

Urednički kolegij:

Ana Bobovec (Kutina), Miroslav Klemm (Varaždin), Slavica Moslavac (Kutina),
Marina Šimek (Varaždin)

Tehnički urednik:

Svenibor Pohajda

Korektura:

Zdenka Belić, Ana Bobovec

Nakladnik:

Muzej Moslavine u Kutini

Za nakladnika:

Slavica Moslavac

Priprema i tisak:

»Grata« Bjelovar

Naklada: 650 primjeraka

»Muzejski vjesnik« izlazi jedamput godišnje.

Rukopisi se ne honoriraju i ne vraćaju.

Za sadržaj i lekturu tekstova odgovorni su autori.

»Muzejski vjesnik« solidarno financiraju muzeji sjeverozapadne Hrvatske.

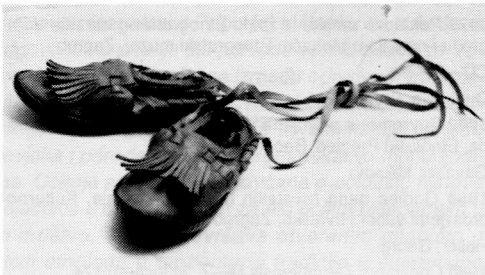
OPANČARSTVO

Još u davno prehistorijsko doba čovjek je nastojao da zaštiti noge od studeni i nepogodna tla. To je činio komadom kože, koju je vezivao likom ili kožnim remenjem. Jednu od varijanata te vrsti zaštite pratimo i u kasnijim historijskim etapama, npr. iz ilirskih vremena, svjedoče razni likovni prikazi na kamenim spomenicima /npr. iz Solina, 2. stoljeće nove ere/. Obično su bili napravljeni od jednog komada kože koji se zavmuo prema nozi, i vezivao remenčićima. Drugi tip opanaka bio je mnogo otvoreniji, jer su imali samo potplat i niz remenčića, kojima su se pričvršćivali na nogu.

Na taj način nastala je obuća starih Slavena zvana OPANAK ili /J/OPANJAK.

Opanci su izrađivani od strojene ili nestrojene kože, ponekad pojačane potplatom.

Opanci su kroz stoljeća bili i ostali glavna obuća južnoslavenskog seljaka, tako da su ga druge društvene klase tu i tamo prezirno nazivale "OPANKOM". Kao glavnu seljačku obuću poznaju ga balkanski narodi, Rumunji, Slovaci i djelomično Rusi.

Opanci remenjaši, svakodnevna obuća moslavačkog seljaka do 60-tih godina 20. stoljeća

(foto: A. Miller 1989.)

U našim krajevima kao svakodnevna obuća koristi se do 2. svjetskog rata, a do danas samo u određenim prilikama. Opanak postepeno zamjenjuje druge vrste obuće, npr. čizme /sašivene od jednog komada kože/, dosta je primitivne izrade i bez ukrasa.

Krajem 19. i početkom 20. stoljeća prodiru noviteti iz grada, kao što su razne vrste cipela koje zamjenjuju dojučerašnji opanak. U početku su istog kroja za lijevu i desnu nogu, da bi se kasnije, postepenim razvojem dobio svečani oblik i ukras.

U pravilu su opanci laki, gipki i jeftini, jer su ih izrađivali posebno nadareni pojedinci, odnosno oni kojima dobit od poljoprivrede nije pokrivala njihove troškove života, tako da im je opančarstvo bila dodatna zarada. Nekada se naplaćivalo u naturi, ali danas isključivo u novcu.

Seljački opanci bili su univerzalni, bez razlike lije-

vog i desnog. Upotrebljavali su se u svim vremenskim prilikama, godišnjim dobima i korišteni za sve poslove. Djeca su ljeti išla bosa, a opanke su obučavali u svećenim zgodama. Početkom 20. stoljeća obuća iz grada tako da cipela kao građanska obuća počinje se nositi u svećanim prilikama, a potisnuti seljački opanak ostaje samo kao radne obuća.

U hladnija vremena, još dok nisu bile prihvaćene čarape, seljaci su noge omotali četvrtasim, lanenim, bijelim krpama zvanim /J/OBOJAK. Zimi su mogli stavljati i tri do četiri komada, i tako nogu zaštićivali od hladnoće.

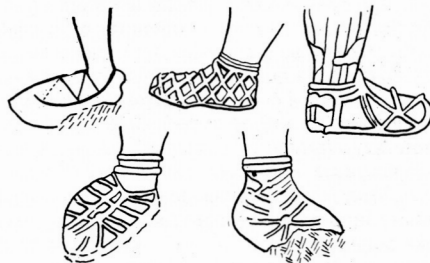
Opanci su izrađivani od čvrste kože životinjskog porijekla, najčešće goveđe, teleće, svinjske i rijeđe konjske, a obučavali su se na tobojak ili vunenu čarapu. Sastojali su se od POTPLATE ili ĐONA /od turskog gön/ i dijela koji pokriva gornji dio stopala.

Za donove se upotrebljavala goveđa koža određene debljine, u sj. Moslavini zvana KROPON, štavljena zanatskim putem da bude meka, elastična i da se može šivati ručnim ŠIVAČIMA.

Za gornji kapičasti dio upotrebljavala se mekša koža zvana KAPČARKA, štavljena biljnom štavom. Kasnije se prišlo štavljenju kromnom štavom, za izradu svećenih, ženskih opanaka, dok se za muške i dalje koristila prirodna ŽUTA KRAVINA, štavljena biljnom štavom koja se zadržala do danas zbog svoje čvrstine i otpornosti na vlagu. Ukoliko su bili rađeni iz drugih materijala brzo su se raspadali, a običaj je bio da je opančar garantirao trajnost 6 mjeseci.

VRSTE OPANAKA

1. Najstariji tip opanaka su REMENAŠI, REMENJAŠI, ili KAJŠARI. Sprijeda su imali kapiću po čemu su nazvani i kapičari, a odotruga povišeni đon tkz. vrndanje, povlačenje petnog dijela đona prema gore i oplitanje remenjem, tako da na peti nije bilo zapetka. Kod muških ih bilo jedno pletenje, a kod ženskih duplo ili troduplo, tako da se taj zadnji dio povisio. U jugozapadnom dijelu Moslavine prednji dio se

Ilirska obuća (po D. Sergejevskom)

ukrašavao različitim jezičcima ili resama tzv. FUC-MAN. Kod žena nešto duži, nego kod muškaraca, odnosno bez njega samo sa rupičastim ukrasom.

II. Druga varijanta su /S/KIPETNJACI /u jugozapadnoj Moslavini/ ili ČOTOŠI /u sjeveroistočnoj Moslavini/. Sprijeda su imali kapicu, a odotruga zapetak visine oko 6 cm, oko zapetka je prolazio remen koji se provlačio preko kapice i zakopčao se sa strane. To su nosili /s/kipetci. Ženski su nešto drugačiji. Sprijeda na kapici su imali prorez, a sa strane niz rupica kroz koje se provlačio dugi kožni trak, zvan još i ŽNORA. Mogli su biti ukrašeni rupicama, tada su se nosili u svečanim prilikama, a zvali su se ŽNIRANI ili ŽNIJERANI opanci.

III. Razni opanci tipa cipele, zvani PLETENI, PRIŠITI, LAKIRANI ili SVETEČNI OPANCI. Oblikovani su prema nozi prednjeg dijela i đona, sa povišenom drvenom ili kožnom peticom. Prijašnji opanci su imali jednu naslagu pete 0,5—1 cm, dok se kasnije išlo u visinu od 4—5 cm, naravno kod ženskih opanaka.

IV. SARAŠI, su bili poput visokih čizama, sprijeda sapinjani kožnim trakom — šivačem.

ALAT ZA IZRADU OPANAKA

Za rezanje kože upotrebljavao se KRIVI ili OPANČARSKI NOŽ, koji se oštrio BRUSOM. ŽELJEZNI ŠILJCI, PROBIJČI I TROUGLASTA ŠILA otvarala su proreze na koži za provlačenje kožnih remenaca.

Opančaru za izradu opanaka bili su potrebni: ČEKIĆ, ŠUSTERSKI ČAVLI, PANJ, rani KALUPI. Prednja strana opanaka oblikovala se na kalupu pomoću drvenih ŠUBAKA /južna Moslavina/ ili ŠINDROM /sjeveroistočna Moslavina/. Za šivanje tj. spajanje gornjeg s donjim dijelom upotrebljavani su kožni trakovi, najčešće konjski, zvani ŠIVAČI. U novije vrijeme korišteni su i šivači strojevi tkz. PEZECI. To su mašine koje imaju gornji transporter kao kotačić, a ne papučicu kao kod krojačkih mašina.

Silvija SITTA, Muzej Međimurja Čakovec

IZRADA LONČARSKIH PROIZVODA U MEĐIMURJU

Lončarstvo kao jedan od najstarijih zanata, a ujedno i upotreba lončarskih proizvoda — keramičkih posuda, zapažena je na području Međimurja već u prethistorijska vremena. Etimologija riječi Keramika (KERAMOS, grčki) upućuje nas na glinu, a taj pojam je upotrebljavan kao opći naziv za glinene, odnosno zemljane proizvode, modelirane u "sirovom" stanju, da bi se zatim procesom pečenja dobio finalni proizvod.

Da je lončarstvo bilo vrlo važan obrt već u prethistoriji, svjedoči recentni materijal iz Arheološke zbirke Muzeja Međimurja u Čakovcu, gdje nalazimo kerami-

Alat se držao na opančarskom stolu zvanom PANK ili PANKL, a sjedilo se na drvenom TRONOŠCU.

Opanci su bili pretežno crne boje /sjeveroistočna Moslavina/ ili tamnosmeđi u jugozapadnom dijelu Moslavine, a ČOTOŠI su mogli biti uz rub "anfusa-ni", tj. ukrašeni upletenom crvenom kožom.

Koža se nije bojila već samo premazivala ribljim ili mašinskim uljem zbog otpornosti na vlagu.

Kroponsku kožu opančari su kupovali na sajmovima u Banovoj Jaruzi, Bjelovaru, Popovači... a mogli su je štaviti i sami. Štavljenje je dug proces, a trajao je do godinu dana Izvodio se na taj način da se sa sirove kože skinula dlaka i mesina putem krečnog mlijeka, tako da se otpina od kilogram živog vapna razrijedila sa 10 litara vode i ostavi tako 2 mjeeca. Prilikom uranjanja kože, otopina se još jednom morala razrijeđivati vodom. Poslije 14 dana vadila se i čistila od dlaka i ostataka mesine. Dobivena koža golica prala se u solnoj kiselini te je dalje išla u proces štavljenja sa plijnim štavom. Štava se crpila iz ljuške hrastove šišarke. Kora se sjekla, mjlala u brašno i posipavala po kožama stavljenim u posebne kace. Svaka tri mjeseca stara štava se mijenjala, a sveukupno ležanje tih koža trajalo je do 1 godine. Tako pripremljena koža sa habanjem mogla je izdržati do 6 mjeseci.

Opanak je bio i ostao glavna seljačka obuća. Danas se nosi samo uz svečani folklorni kostim na raznim kulturnim manifestacijama.

LITERATURA

1. Kaj Birket — Smith: Putovi kulture, Zagreb, 1960.
2. Grupa autora: Etnografska baština okolice Zagreba, Zagreb 1988
3. Milovan Gavazzi: Vrela i sudbine narodnih tradicija, Zagreb, 1978.
4. Aleksandar Stipčević: Iliri /povijest, život, kultura/, Školska knjiga, Zagreb 1974.

ku različitim tipova, od one eneolitske (3.500. — 2 100. g. p.n.e.) izrađene ručno od grube, nepročišćene gline, jednostavnih oblika i funkcionalne namjene, do srednjovjekovne keramike izrađene na lončarskom kolu.

Cilj ovog članka je da u kratkim crtama prikaže glavne etape izrade lončarskih predmeta. Rad¹⁾ je nastao kao rezultat istraživanja lončarskog obrta na području Međimurja, koja su provedena u dva navrata²⁾.

Izrada lončarskih proizvoda složen je i dugotrajan proces, koji se sastoji od nekoliko etapa: